

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Aristotelovo pojetí pohybu, času a smyslového
vnímání**

Alena Kasáčková

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Aristotelovo pojetí pohybu, času a smyslového
vnímání**

Alena Kasáčková

Vedoucí práce:

PhDr. Radim Kočandrle Ph.D

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

OBSAH

1. Úvod.....	1
2. Aristotelův život	3
3. Aristotelovo pojetí pohybu	4
3.1 Počátek pohybu a jeho členění	5
3.2 Změna jako specifický pohyb	7
3.2.1 Místní pohyb a kvalitativní změna.....	8
4. Čas	10
4.1 Výklad o času a poznání	11
4.2 Starší pojetí času a jeho spojitost s pohybem.....	12
4.2.1 Čas jako početní míra	13
4.2.2 Bytí v čase.....	14
4.3 Společný čas.....	15
4.3.1 Vnímání času živých bytostí.....	16
5. Smyslové vnímání a duše v Aristotelově filosofii.....	18
5.1 Názory vycházející z dalších filosofických směrů.....	18
5.2 Složky duše a funkce společného smyslu	19
5.2.1 Paměť	20
5.2.2 Obrazivost.....	21
5.2.3 Rozum.....	22
5.3 Spolehlivost smyslového vnímání.....	24
5.3.1 Zrak	25
5.3.2 Sluch	26
5.4 Vnímání z jiného pohledu	27
5.5 Propojenost smyslového vnímání a těla.....	27
5.5.1 Spánek.....	29

5.5.2 Sny	29
6. Závěr	31
7. Seznam zkratk děl Aristotela	32
8. Seznam použité literatury a pramenů.....	32
9. Resumé.....	34

1. ÚVOD

Aristotelés je dodnes nazýván největším přírodovědcem starověku. Přestože v tehdejší době chyběla možnost přesného experimentálního přezkoušení výpovědí antické přírodní filosofie, byli její teze až obdivuhodně blízké poznatkům moderní přírodovědy. Studium antické filosofie je proto nanejvýš důležité, jak pro pochopení přírodovědy, tak celé vývoje filosofie. Aristotelovo dílo ukazuje, kam lze dojít při spojení naší běžné zkušenosti o přírodě s neúnavným úsilím do této zkušenosti vnést logiku a pořádek. O užitečnosti studia antické filosofie a přírodovědy se přesvědčili i významní fyzikové moderní doby, ačkoliv jasně nelze stanovit, co konkrétně považovali za přínos, působivá byla relativní jednota antické filosofie. I exaktní věda se může rozvíjet pouze na základě teoretického zobecnování empirického materiálu a pro rozvoj teoretického myšlení je nejlepším prostředkem právě stadium dosavadní filosofie.¹

Aristotelovo učení však bylo revoluční v tom, že se odvracelo od mytologického vysvětlení světa a následným pokusem vysvětlit jej jako racionální jednotu, se všemi jeho předměty od kosmu po myslícího člověka s vyloučením zásahu nadpřirozených sil. Racionální vysvětlení světa spočívá v používání abstraktních pojmů, které vede k rozkládání mytologických celků na jednotlivé prvky a k vyjímání skutečných vlastností věcí z mytologického kontextu. Na druhé straně vede k úsilí o obnovu celku na vyšším stupni a to za pomoci nových abstraktních pojmů (např. pohyb, rozpor, harmonie, nutnost, nahodilost, cíl, prostředek atd.) Aristotelés je označován za „nejuniverzálnější hlavu“ mezi starými řeckými filozofy.²

Aristotelés byl logik, teoretik vědění, ontolog, metafyzik, etik, politický filozof, badatel přírody a mnohé jiného. Uvědomoval si problémy spojené s členěním filosofie do dílčích oborů, snažil se při nejmenším rozčlenit jednotlivá odvětví vědění do určitých disciplín. Ve Fyzice rozebírá a zkoumá základní obecné pojmy jako „příčina“, „princip“, „pohyb“, „čas“, „prostor“ a „kontinuita“.³

¹ KŘÍŽ, Antonín. Úvod, In: Aristotelés. *Člověk a příroda*, str. 7-8

² Tamtéž, str. 9

³ GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*, str. 275

Hlavním tématem této práce je Aristotelovo pojetí pohybu, změny, smyslového vnímání, času a jejich vzájemné působení, prolínání a ovlivňování z přírodovědeckého hlediska.

2. ARISTOTELŮV ŽIVOT

Narodil se roku 384 ve Stageiře. Proto je někdy nazýván „Stagiřan“, encyklopedicky shrnul dosavadní vývoj řeckého myšlení.⁴ Oba jeho rodiče pocházeli z lékařské rodiny. Lékařská rodinná tradice vtiskla jeho filosofickému myšlení výrazný sklon k věcné, empirické, přírodovědecké orientaci.⁵ V sedmnácti letech přišel Aristotelés do Athén; svá studia započal v době, kdy Platón odcestoval na Sicílii.⁶ Aristotelés je zastáncem opačného pojetí filosofie a skutečnosti než Platón, ale na druhé straně je brán Aristotelés také jako Platónův žák, který pokračuje v jeho práci a přebírá od něj i jeho nauky.⁷ V Athénách setrval dvacet let a opustil je až v době Platónovi smrti. Po dvouletém pobytu na Assu přesídlil Aristotelés na ostrov Lesbos. Kolem roku 343-342 se stal Aristotelés učitelem třináctiletého Alexandra na královském dvoře. Šíře jeho duchovního záběru v mnohém připomíná Alexandrovu teritoriální expanzi. Marx jej nazýval Alexandrem Makedonským řecké filosofie. Po roce 335, kdy byl zlomen odpor proti Makedonii, se Aristotelés mohl vrátit zpět do Athén, kde vyučoval Lykeiu na veřejném gymnáziu v severovýchodní části města. Po Alexandrově smrti musel Aristotelés opustit město podruhé a odchází do Chalkidiky na Euboi, kde umírá roku 322.⁸

⁴ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Tháleta k Rousseauovi*, str. 92

⁵ Tamtéž, str. 113

⁶ Tamtéž, str. 94

⁷ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie mezi mýtem a vědou: od Homéra po Descarta*, str. 156

⁸ RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*, str. 85

3. ARISTOTELOVO POJETÍ POHYBU

Aristotelova teorie je postavena především na kritice Platónovi filosofie. Aristotelés jí vytýká, že vysvětlení světa neusnadňuje, nýbrž komplikuje. K ústředním tématům Aristotelovi filosofie přírody patří pohyb a změna. Byl prvním řeckým myslitelem, který rozpracoval do filosofických důsledků poznatek, že pohyb je nedílně spjat s každou přírodní bytostí a je v jistém smyslu i příčinou jejího vzniku a utváření.⁹

Protože se zde zabýváme pojednáním přírody je nutno zmínit spis Fyzika. Ta patří spíše k vědám teoretickým a pojednává právě o tom, co má počátek pohybu v sobě. Fysis znamená přírodu a vše, co je přirozené, co vyjadřuje stav věcí, a cosi základního, jež v sobě nese princip pohybu. Ve spise "O duši" se o fyzice zmiňuje ve spojitosti s tělesnými a smyslovými věcmi.¹⁰

Je důležité pro začátek zmínit to, co je příčina neboli zapříčiňující. Příčinou je podle něj nejen to, z čeho něco vzniká, tedy určitá složka. Dále také forma nebo vzor. Příčinou také nazývá to, z čeho pochází počátek změny a klidu anebo příčinu považuje za účel a cíl.¹¹ Jedná se tedy o příčinu látkovou, formální, působící a účelovou.¹² Tyto příčiny lze využít jakožto klasifikace věcí, kterým můžeme klást otázku „proč“ anebo otázku „co“. Co tedy jako první způsobilo pohyb, proč se něco odehrálo a také za jakým účelem se daná věc odehrála. Příčina formy, cíle a počátek pohybu spadají v jedno. Vše, co se pohybuje na základě těchto příčin je samo pohybováno, a to, co není pohybováno tímto způsobem již nespadá do fyziky. Zaměřuje se tedy při vědeckém zkoumání na tři důležité obory, tedy nepohybované, pohybované a pomíjející.¹³

⁹ KŘÍŽ, Antonín. In: Aristotelés. *O vzniku a zániku*, 1984, str. 9

¹⁰ KŘÍŽ, Antonín. Úvod, In: Aristotelés. *Fyzika*, str. 9-10

¹¹ ARISTOTELEŠ. *Phys.*, II, 3, 194b 23-24

¹² GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*. str. 305

¹³ ARISTOTELEŠ. *Phys.*, II, 7, 198a 14-30

3.1 POČÁTEK POHYBU A JEHO ČLENĚNÍ

Aristoteles hmotě jako takové odepírá samopohyb, přesto však v jeho koncepci hraje pohyb a vývoj podstatnou roli, ale vždy je podle jeho názoru vyvoláván určitým hybatelem. První pohyb je však podmiňován nehybností a klidem.¹⁴ Existence prvního nehybného hybatele se zabývat v druhé athénské periodě.¹⁵ Tvrdil, že veškerý pohyb přichází z vnějšku, ale bylo velmi důležité najít „počátek“.¹⁶

Na počátku světa podle něj stojí „první příčina“ neboli „první nepohyblivý hybatel“, který pohybuje světem a je čistým rozumem.¹⁷ Tomuto počátku Aristotelés přisoudil absolutní hybnost, nikoliv pohyb, protože by byl problém, odkud tento počátek má pohyb. „Theos“ je tedy prvním nepohybujícím se hybným principem, nepohybuje tedy sám sebou, ale pohybuje jiným. Aristotelés však našel účel, který se sám nepohybuje a pohybuje jiným a první nehybný pohybuující princip je pouze spolučinitelem všech „účelů“ a „tvarů“ ale ne tvůrcem.¹⁸ Postavení prvního hybatele zaujímá bůh, „čistá energie“, čistá forma bez látky. „*Jediným předmětem jeho činnosti, tj., chápání, je on sám; je myšlení, které myslí samo sebe.*“¹⁹

Podle Aristotela existuje několik druhů pohybu, právě místní pohyb považuje za pohyb nepřetržitý, může být proto považován za základní světový pohyb, protože jeho zdrojem je první příčina jako věčné a jednotné bytí. Aristotelova analýza dělí místní pohyb na tři druhy:

- 1.) kruhový
- 2.) přímočarý
- 3.) spojení kruhového pohybu s přímočarým²⁰

¹⁴ KŘÍŽ, Antonín. Předmluva, In: Aristotelés. *Člověk a příroda*, 1984, str. 13

¹⁵ RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*, str. 88

¹⁶ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, str. 134

¹⁷ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie mezi mýtem a vědou: od Homéra po Descarta*, str. 166

¹⁸ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, str. 134

¹⁹ AMRSTRONG, Arthur Hilary. *Filosofie pozdní antiky: od staré Akademie po Jana Eriguenu*, str. 53

²⁰ KŘÍŽ, Antonín. Předmluva, In: Aristotelés. *Člověk a příroda*, 1984, str. 20

Ne každý mechanický pohyb je však také nepřetržitý, nepřetržitost a rovnoměrnost náleží k takzvanému kruhovému pohybu.²¹ Přirozený pohyb je tak buď tíží dolů, nebo lehkostí nahoru. Ani jedno z toho neplatí pro hvězdy, které se pohybují v kruzích.²²

Kromě pohybu přirozeného zmiňuje Aristotelés také vliv člověka na přírodu a důsledky v tehdejší lidské společnosti. K vnější hybnosti nezpůsobovaných pohybů, dochází tak, že látka může pohybovat sama sebou, ale to neznámá, že se veškerý pohyb děje sám a je přirozený. Člověk do přírody zasahuje z vnějšku a uměle. Rozlišuje tedy dva druhy pohybu: pohyb samočinný, od přirozenosti a pohyb umělý (lidská dovednost). V jeho teorii se odráží také společenská situace, kdy nebylo možné uznat, že by hybné a pohybované patřilo k sobě ve všech ohledech. Ve společnosti se totiž musel klást důraz na rozdílnost hybného (otrokářů) a pohybovaného (otroků) a nikoliv na jednotu.²³

Pohyb pokládal za věčný a dále jej rozčlenil do šesti různých forem: vzniku a zániku, růstu a zmenšování, kvalitativní přeměny a prostorového přemístění. V pohybu odhaluje vnitřní účelovost světa, spění k dosažení od přírody daných cílů, pohyb sám uskutečňuje tyto účely.²⁴ (V otázce přičinnosti se Aristotelés nachází někde uprostřed mezi Démokritovým determinismem a Platónovým finalismem)²⁵

Jednou z forem pohybu je i změna. Změny dělí Aristotelés na 1.) vznik a zánik, 2.) kvalitativní změny, 3.) kvantitativní změny, 4.) místní změny.²⁶

²¹ KŘÍŽ, Antonín. Předmluva, In: Aristotelés. *Člověk a příroda*, 1984, str. 20

²² PATOČKA, Jan. *Aristotelés: přednášky z antické filosofie*, str. 12

²³ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, str. 139

²⁴ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Tháleta k Rousseauovi*, str. 97

²⁵ KŘÍŽ, Antonín. Předmluva, In: Aristotelés. *Člověk a příroda*, 1984, str. 16

²⁶ Tamtéž, str. 16

3.2 ZMĚNA JAKO SPECIFICKÝ POHYB

Aristotelés pohyb chápe jako podstatné určení přírody, v nejobecnějším smyslu totožný se změnou (oproti Eleátům, kteří prohlašovali pohyb a změnu pouze za zdání).²⁷

Změna se podle něj odehrává tehdy, když podklad prochází proměnou.²⁸ Například, když oheň zahřívá, je tím, co je schopné působit a svým působením připodobňuje to, co mu podléhá, tedy mění podklad, je tedy onou změnou.²⁹ Změna ale působí to, že zůstává změněný stav, po tom co již změna skončila, ale původní podklad zaniknul.³⁰ Vznik je podstatnou změnou. Je ale nutné, aby existovalo něco, co je základem a je “naprosto”.³¹ Subjekt, ze kterého, něco vzniká je také látkou procesu.³² Z tohoto základu, pak jeho přetvořením vzniká něco nového a další změnou tohoto základu je, že něco přidáme nebo odebereme. Proměnou či přetvořením ale působíme změnu, která se týká látky.³³ Dále Aristotelés zmiňuje kvantitativní a kvalitativní změnu, kdy především kvalitativní proměnu nelze chápat jako absolutní vznik.³⁴ Je totiž něco jiného podklad a něco jiného je vlastnost, která o tomto podkladu vypovídá. O kvalitativní změnu se jedná tehdy, když podklad trvá a mění se jeho vlastnosti. Například zpracováváme-li nějakou látku, měníme její tvar, ale podklad je stále stejný.³⁵

Tím, že odpírá hmotě samopohyb, chápe ji jako čistou možnost, i když jen myšlenou, upřednostňuje formu a tvar před látkou, aktuálnost před potencionalností, připouští čistou formu bez látky a skutečnost bez možnosti, prvního hybatele myšlení myšlení (vychází z učení Platóna).³⁶

²⁷ KŘÍŽ, Antonín. Předmluva, In: Aristotelés. *Člověk a příroda*, 1984, str. 16

²⁸ GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasické období*, str. 307

²⁹ ARISTOTELÉS. *De gen. et. cor.*, 324 14-19

³⁰ ARISTOTELÉS. *Phys.*, I, 7, 190a 9-13

³¹ Tamtéž, 190b 1

³² GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasické období*, str. 307

³³ ARISTOTELÉS. *Phys.*, I, 7, 190b 1-10

³⁴ GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasické období*, str. 308

³⁵ ARISTOTELÉS. *De gen. et. cor.*, I, 4, 319b5-18

³⁶ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Tháleta k Rousseauovi*, str. 95

Protiklad vzhledem ke zformovanému předmětu chápe jako něco bez formy. Například kov chápe jako substanci, ze které je něco zformovaného.³⁷

Aristotelés právě i zbavenost tvaru považuje za jakýsi tvar.³⁸ Pojem látky nahrazuje pojem subjekt. Zatímco v prvním smyslu změny předmět nabývá protikladná určení a přetrvává, v druhém případě naopak.³⁹ Když tedy máme například stůl, již není dřevem, ale říkáme o něm, že je dřevěný. Látka v jednom smyslu zaniká a v druhém vzniká. Zaniká, když se stává předmětem určitého tvaru.⁴⁰ Když ale látka ztratí určitou část své formy, může stále existovat jako možnost jiného předmětu.⁴¹ Látku lze chápat jako možnost, zatímco formu jako skutečnost. Jsoucnem v možnosti je, když má věc látku, kterou můžeme formovat a jsoucnem ve skutečnosti je, když látka vstoupí do určité formy. Zde se dostáváme k pohybu, který Aristotelés považuje za uskutečňování jsoucna v možnosti.⁴² Pohyb se ale jeví jako něco neurčitého protože není ani možností ani skutečností. Pohyb je totiž uskutečňováním možnosti, která je neukončená.⁴³

3.2.1 MÍSTNÍ POHYB A KVALITATIVNÍ ZMĚNA

Místní pohyb je podmínkou vzniku a zániku, protože vznik a zánik je změnou – přechodem určitých vlastností v druhé. Příčinou naprostého vzniku je zároveň zánik něčeho a taktéž platí, že zánik je naprostý tehdy, když je zároveň vznikem něčeho.⁴⁴ Rozdíl mezi vznikem a zánikem a kvalitativní změnou spočívá v tom, že vznik a zánik jsou přeměnou rodových a druhových vlastností, zatímco u kvalitativní změny jde o přeměnu vlastností nahodilých. Kvalitativní změna přirozeně vypovídá o podkladu (podklad trvá a mění se ve svých vlastnostech).⁴⁵

³⁷ GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*, str. 309

³⁸ ARISTOTELÉS. *Phys.*, I, 1, 193b 19

³⁹ GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*, str. 309

⁴⁰ ARISTOTELÉS. *Phys.*, I, 9, 192a 25

⁴¹ GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*, str. 310

⁴² Tamtéž, str. 312

⁴³ ARISTOTELÉS. *Phys.*, III, 2, 218b 28-33

⁴⁴ KŘÍŽ, Antonín. Předmluva, In: Aristotelés. *Člověk a příroda*, 1984, str. 16

⁴⁵ ARISTOTELÉS. *De gener. et cor.*, I, 4, 319b8-14

„Místem je pro Aristotela hranice, uvnitř které se nalézá těleso, a tato hranice je pokládána za nehybnou.⁴⁶ „*Místo podle Aristotela není ani hybnou příčinou, ani tělesem, ani látkou, ani formou, ale obepíná věc, aniž z ní něco do sebe přijímá.*“⁴⁷

Existuje zároveň s věcí, kterou obklopuje, je však od ní oddělitelné a zůstává v klidu, jestliže je věc přemístěna jinam. Přestože Aristoteles podtrhoval ve svém učení dialektickou souvislost mezi prostorem a pohybem, nebyl schopen nabídnout uspokojivé řešení tohoto problému. Nepostřehl totiž prostor jako jednotu protikladů – proměnlivosti a stálosti. Jeho učení o prostoru se tak redukuje na učení o místu, s důrazem na objektivnost prostoru.⁴⁸

Místo věci není částí věci, nýbrž to, co ji ohraničuje, obepíná. Připouštěl možnost existence prostoru osamostatněného od materiálních těles, uvažoval o místu jako o obecnině. Ukazuje, že všechno ve světě má své místo. Proto pohyb prochází přes změnu místa a také neexistuje prázdné místo, neboť prázdný prostor a pohyb jsou neslučitelné. Změna a pohyb nejsou podle Aristotela možné ani bez prostoru, místa a času.⁴⁹

⁴⁶ KŘÍŽ, Antonín. Předmluva, In: Aristotelés. *Člověk a příroda*, 1984, str. 17

⁴⁷ Tamtéž, str. 17

⁴⁸ KŘÍŽ, Antonín. Předmluva, In: Aristotelés. *Člověk a příroda*, 1984, str. 17

⁴⁹ Tamtéž, str. 18-19

4. ČAS

Čas určoval Aristotelés s ohledem k pohybu jako míru, čili číslo pohybu, ve vztahu k dřívějšímu a pozdějšímu a je neohraničený do minulosti i do budoucnosti. Dialektičnost Aristotelova myšlení nacházíme ve zkoumání kategorie pohybu, prostoru a času. Tkví v tom, že všechna přírodní tělesa pojímá v jejich pohybu a vývoji, v prostoru a čase, a klade si otázku vztahu přetržitosti a nepřetržitosti. Nepřetržitost vzniká z přetržitosti pohybem.⁵⁰

Mráz se dostává k tématu času, kde odkazuje na IV. knihu Fyziky, kde Aristotelés charakterizoval čas jako „ číslo pohybu podle, dříve a, později“.⁵¹ „ *Než jistě také čas poznáváme, kdykoli určíme pohyb – tím, že určujeme před a po, dříve a později a tehdy říkáme, že uplynul čas, když postřehneme v pohybu dříve a později.*“⁵²

K rozeznání rozdílu okamžiku dříve a později je ale podle Aristotela zapotřebí činnosti rozumu. Zdálo by se nám totiž, že neuplynul žádný čas, pokud bychom přítomný okamžik nevnímali jako dřívější a pozdější nebo jako jednotný celek. Čas je totiž trváním postupné změny (proto se nelze obejít bez pojmu dřívější a pozdější), která se pohybuje přes jednu část dříve a přes druhou později a směřuje tak ke svému cíli. Poměr většího a menšího pohybu určuje časem a proto tedy čas považuje Aristotelés za určitou početní míru.⁵³ Výrazem „číslo“ označoval to, co jest počítáno, jinými slovy počítatelné.⁵⁴ Aristotelés si klade ale otázku, zda je čas tím co počítáme nebo to čím počítáme. Dospívá k tomu, že čas je to, co jest počítáno.⁵⁵ To pak právě Aristotela vedlo k otázce, jestli může existovat čas bez duše, která je schopna počítat právě proto, že je obdařena rozumem.⁵⁶

⁵⁰ KŘÍŽ, Antonín. Předmluva, In: Aristotelés. *Člověk a příroda*, 1984, str. 19

⁵¹ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 40

⁵² ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 11, 219a 23-25

⁵³ Tamtéž, 219a 30 – 219b 6

⁵⁴ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 40

⁵⁵ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 11, 219b 5-10

⁵⁶ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 40

Není tedy možné, aby byl čas, není-li přítomna duše. Leda pokud je něco, co zrovna jest časem neboli pokud je možný pohyb bez duše. Okamžiky dříve a později jsou právě v pohybu a časem se stanou teprve, když jsou počítané.⁵⁷ Tento problém je zřetelně podobný otázce po reálnosti vnímatelných tvarů bez existence vnímatelné bytosti, která je zmiňována v kapitole o smyslovém vnímání.⁵⁸

4.1. VÝKLAD O ČASU A POZNÁNÍ

Ve výkladu této části IV. knihy Fyziky, kde se objevují motivy důležité pro objasnění názorů o čase a poznání. Je důležité připomenout hlavní myšlenky, objevující se v Aristotelových výkladech, které se týkají problematiky času. Nejpodrobněji se tím zabývá v 10. - 14. kapitole IV. knihy *Fyziky*. Aristotelés si klade dvě základní otázky, na které se snaží nalézt odpověď. Za prvé se dotazuje, zdali je čas lze přiřadit ke jsoucímu nebo nejsoucímu a pak také co je jeho přirozenou povahou a co čas vlastně je.⁵⁹ To co je složené z nejsoucího, totiž nemůže mít podíl na jsoucím. Problémem je jak můžeme čas přiřadit ke jsoucímu, když některé jeho části již byli (vztahuje se k minulosti, která již není) a některé části teprve budou (vztahují se k budoucnosti, která ještě není.) „Nyní“ ale není částí času, část je totiž měřítkem pro celek, ale čas se neskládá z okamžiků (částí). Je totiž těžké poznat, zda přítomnost („nyní“), která je hranicí mezi minulostí a budoucností stále trvá.⁶⁰ Dále tedy zmiňuje neřešitelný problém, týkající se povahy okamžiků.⁶¹ Vše, co bylo přítomným okamžikem, muselo zaniknout a není možné, aby dva přítomné okamžiky byly současně, protože ten předchozí již musel zaniknout.⁶² Není ale možné, aby okamžik, který nezaničil v tom následujícím, byl někde uprostřed jiných okamžiků (narušilo by to kontinuitu důležitou pro čas) a ani aby trval stále. Přítomný okamžik je totiž jistou hranicí a čas je tedy omezený.⁶³

⁵⁷ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 14, 223a 25-30

⁵⁸ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 40

⁵⁹ Tamtéž, str. 41-42

⁶⁰ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 10, 218a 2-10

⁶¹ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 42

⁶² ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 10, 218a 14-17

⁶³ Tamtéž, 218a 17-25

4.2 STARŠÍ POJETÍ ČASU A JEHO SPOJITOST S POHYBEM

Aristotelés nechává v této kapitole tyto problémy otevřené a zaměřuje se na kritické zkoumání starších pojetí času. Odmítá dosud známá pojetí času ztotožňující čas s pohybem celého světa nebo s nebeskou sférou. Podle něj nelze čas ztotožňovat se stránkou skutečnosti ani s pohybem.⁶⁴ V případě, že by existovalo více světů, byl by čas pohybem každého z nich a bylo by tak i mnoho časů. Jenže nebeská sféra, se pak zdála být časem (těm, kteří to tvrdili), protože všechno je jak v čase, tak i v celé nebeské sféře. A právě tento výrok se zdál Aristotelovi příliš prostý.⁶⁵ Je potřeba uvažovat o tom, že se zdá, že čas je pohybem a jakousi změnou. Čas ale není pohybem (resp. změnou), protože ten se nachází pouze v pohybovaném, v místě pohybovaného, ale čas je všude. Nelze tedy čas a pohyb oddělovat a i přesto, že čas není bez pohybu, nejsou čas a pohyb tím samým. Pohyb a změna jsou ve věcech, které se mění, nebo tam kde je sama věc, ale pohyb je všude.⁶⁶

Pohyb je totiž rychlejší nebo pomalejší, což nelze říci o čase, který právě určuje pomalost či rychlost pohybu.⁶⁷ Rychlé je to, co se v málo času pohybuje mnoho a pomalé co se v mnoho času pohybuje málo. Dle toho lze soudit, že čas není pohybem a nelze ho definovat časem.⁶⁸ Tyto starší koncepce poukazují na jeden rys času, jenž je zmíněn v jedenácté kapitole této knihy. Tvrdí tedy, že je čas spojen s pohybem, a že čas i pohyb vnímáme současně.⁶⁹ Ale i samotný čas se mění. Tehdy když nevnímáme čas, nevnímáme ani pohyb. Například po probuzení spojujeme čas, kdy jsme usnuli s časem, kdy se probouzíme.⁷⁰

Zásadní otázkou je tedy, jak poznáváme čas při vnímání nebo přímém pozorování. Používá nejznámější model, a to místní pohyb a změnu místa.⁷¹ Čas je podle něj dán pohybem, ale pouze pokud v pohybu platí posloupnost dřívější a pozdější.⁷²

⁶⁴ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 42-43

⁶⁵ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 10, 218b 5-8

⁶⁶ Tamtéž, IV, 10, 218b 10-15

⁶⁷ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 43

⁶⁸ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 10, 218b 15-18

⁶⁹ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 43

⁷⁰ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 10, 218 20-25

⁷¹ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 44

⁷² ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 10, 219a 11-17

Zdá se, že uplynulo tolik času, jak dlouho trval pohyb a rozdíl před a po (dříve a později) spočívá v místě.⁷³ V tomto výkladu tedy řeší především pohyb a poté i těleso, které je v tomto pohybu. Přidává i dráhu, protože se jedná o pohyb místní.⁷⁴

Dalším nespecifikovaným faktorem je přítomnost pohybujícího se tělesa v určitém místě dráhy, podle které lze určit jednotlivé úseky pohybu. Pozorováním pohybu můžeme určit, která fáze je v tomto nepřetržitém pohybu dřívější a která pozdější jak se již Aristotelés zmiňoval dříve.⁷⁵ Hranicím jednotlivých pohybů odpovídají dané okamžiky, které Aristoteles přirovnává ke krajním bodům úsečky. Je nutné, aby ten, kdo pozoruje čas, v něm rozeznal dvě různé fáze (dřívější a pozdější).⁷⁶

*„Kdykoli totiž pomyslíme na krajní okamžiky různé od středního a naše duše vysloví dva okamžiky, jeden dříve, druhý později, tehdy a o tomto říkáme, že jest časem; neboť, jak se zdá, čas jest to, co se určuje přítomným okamžikem; a to nám budiž základem“.*⁷⁷

4.2.1 ČAS JAKO POČETNÍ MÍRA

Dále se v jedenácté kapitole IV. knihy Fysiky věnuje dvěma nastoleným problémům povahy času. Předně je důležité si vyjasnit v jakém smyslu je čas číslem, protože „číslo“ je to co je počítáno neboli počitatelné nebo také to čím počítáme neboli číslo o sobě. Čas považuje v první řadě za číslo, které nám umožňuje rozlišit „více“ či „méně“ pohybu (neboli délku trvání času).⁷⁸ Větší či menší pohyb ale určujeme časem a nazývá ho tedy početní mírou.⁷⁹ Druhý problém se zabývá povahou okamžiku a podle Aristotela musíme připustit obě zdánlivě neslučitelné možnosti: že „nyní“ je stále totéž a v jiném smyslu stále jiné. To, co má pohyb a je zároveň podkladem pohybu, se může měnit pouze v místních určeních, ale také je vyžadována podobnost rysů pohybujícího se podkladu (pohyb je vždy pohybem jednoho podkladu).⁸⁰

⁷³ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 10, 219a 11-17

⁷⁴ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 44

⁷⁵ Tamtéž, str. 45-46

⁷⁶ Tamtéž, str. 43

⁷⁷ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 10, 219a 26-29

⁷⁸ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 47

⁷⁹ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 11, 219b 4-6

⁸⁰ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 47-48

V navazující kapitole Aristotelés opět nastiňuje problém vztahů mezi časem a pohybem, kdy tvrdí, že nepojednává o rychlosti a pomalosti času, ale jeho množství a délce.⁸¹ Mezi pohybem a časem je vzájemná míra, protože pohyb měříme časem, ale i čas pohybem. Pak o čase říkáme, že je ho mnoho nebo málo, protože ho měříme pohybem, tak jako tím, co se dá počítat, měříme počet (např. jedním koněm měříme počet koní). Počtem právě poznáváme množství (koní) a množstvím (jeden kůň) zase počet.⁸²

4.2.2 BYTÍ V ČASE

Dále otevírá otázku, co znamená „být v čase“. Podle něj tato vlastnost patří všemu bytí, které je měřeno časem. Vše co vzniklo a zaniklo v čase neboli to, co je časem obklopeno, lze měřit časem.⁸³ Čas měří pohyb tak, že ohraničí daný pohyb a ten bude jednotkou míry (např. loket, pomocí něž ohraničíme určitou velikost).⁸⁴ Bytí v čase je také měřeno časem, musíme ale oddělit měřící čas od času měřeného a bytí v čase neznamena být spolu s časem, stejně tak jako bytí v pohybu nebo místě neznamena, že jsme tehdy, kdy se odehrává daný pohyb nebo místo.⁸⁵ Čas je něco mnohem většího, než to, co jest v něm a právě to, co se v čase nachází je jím ohraničeno (jako co je v místě, je ohraničeno místem). Ale i samotný čas podléhá určitému působení.⁸⁶

O věčném nelze říci, že je v čase, protože není časem obklopeno. Nachází se v něm pouze to, co může vzniknout a zaniknout (tedy to, co prvně je a potom není). Čas je na jedné straně mírou pohybu, ale ne vždy co je v čase, musí být také v pohybu, protože na druhé straně je čas také mírou klidu.⁸⁷ „Čas však bude měřit to, co jest v pohybu a druhé v klidu; bude totiž měřit jejich pohyb a klid, jakou mají kvantitu.“⁸⁸

⁸¹ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 49

⁸² ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 12, 220b 15-22

⁸³ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 49-50

⁸⁴ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 12, 220b 27- 221a 3

⁸⁵ Tamtéž, IV, 12, 221a 15-20

⁸⁶ Tamtéž, IV, 12, 221a 25-30

⁸⁷ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 50

⁸⁸ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 12, 221b 17-23

To, co není v pohybu ani v klidu, nemůže být v čase. Dle toho Aristotelés soudí, že ani vše nejsoucí nemůže být v čase.⁸⁹

Ve třinácté kapitole Aristotelés opět zmiňuje, že „nyní“ činí čas nepřetržitým a je hranicí mezi úseky. „Nyní“ ale odděluje čas pouze v možnosti, tedy není ničím reálným (spíše abstraktním momentem, který pozorovatel vkládá do času). Na konci této kapitoly hovoří o možnosti destruktivního působení času.⁹⁰

Protože změna znamená vzdalování od původního stavu, soudí Aristoteles, že je čas spíše příčinou zániku, protože je kvantitativní stránkou trvání a průběhu této změny (každého jednotlivého pohybu). Jeden nepřerušovaný pohyb je pohyb jednoho jsoucna. Vznikne-li nové jsoucno, začne tím nový pohyb s vlastním časem.⁹¹

4.3 SPOLEČNÝ ČAS

Následně se ve čtrnácté kapitole zaměřuje Aristotelés na otázku, zda je nějaký společný čas kromě času jednotlivých pohybů a jaký je zdroj jeho jednoty. Vychází ze dvou významů slova „číslo“. Tvrdí, že se setkáváme různým počtem bytostí a věcí stejného druhu (sedm psů, sedm koní) ale na druhé straně je tento daný počet „číslem“ o sobě (číslo sedm). Tyto čísla ale podle něj nemají samostatné bytí, ale vyskytují se ve skutečném celku jako kvantitativní stránka.⁹² Pokud máme stejný počet, každou věc počítáme stejnou jednotkou (koně koněm), čas časem, ale také pohybem, protože pohybem, který je ohraničený časem měříme nejen kvantitu pohybu ale i času.⁹³ Tedy jak tvrdí Aristotelés i časy, které nejsou zároveň, jsou součástí téhož času. I přesto je-li čas jednoho z pohybů rychlejší nebo je jeden změnou místa a druhý přeměňováním, přesto je čas stále jeden pokud je stejný počet a rozdělují se pouze odlišené pohyby, ale čas zůstává všude stejný.⁹⁴

⁸⁹ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 12, 221b 17-23

⁹⁰ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 50-51

⁹¹ Tamtéž, str. 52

⁹² Tamtéž, str. 52

⁹³ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 14, 223b 14-18

⁹⁴ Tamtéž, 223b 5-12

Čas je všude jeden a ten samý, stejně tak jako, že je počet věcí, které jsou stejné a současné jeden a týž. „*Jednota času má však zdroj i v jednotě jednoho skutečného a stálého pohybu*“ A to pohybu „prvního nebe“, jenž Aristotelés považuje za pohyb vesmíru a zdroj dalších vesmírných pohybů.⁹⁵ Vztahuje tedy čas ke stejnoměrnému kruhovému pohybu, jenž je mírou všech stejnorodých věcí.⁹⁶

Znovu řeší problematiku vztahů mezi časem a duševní činností vnímající bytosti. Z Aristotelova pojetí času je pouze měnící přítomnost skutečně jsoucí. Je to přítomnost ve smyslu přírodních bytostí, které se pohybují a získávají tak nová určení.⁹⁷ K tomuto skutečně jsoucímu nepatří minulost ale ani budoucnost, která je „jsoucím pouze v možnosti. Čas je kvantitou, z níž je skutečná pouze jedna její část neboli moment, tu označuje Aristoteles pojmem „nyní“. Je ale zřejmé že čas patří do skupiny kvantit, které netrvalí. Je tedy nutné rozeznávat dva okamžiky a určit, který je dřívější a jaký pozdější, tyto okamžiky nemohou být současné, to lze pouze v mysli toho, kdo si je uvědomuje. Neboli čas si představuje jako přímku, na kterou zanášíme jednotlivá „nyní“, jako meze, které oddělují části od sebe.⁹⁸

4.3.1 VNÍMÁNÍ ČASU ŽIVÝCH BYTOSTÍ

Jen díky rozumu lze počítat čas a chápat ho jako číslo, hlavním předpokladem je tedy řeč, díky níž může bytost myslet a vyslovovat o čase jako čísle pohybu. Toto tvrzení je ale v rozporu s první kapitolou souboru Malá přírodovědná pojednání.⁹⁹ Zde tvrdí, že paměti disponují jen ti živočichové, kteří vnímají čas a pamatují si prostřednictvím mohutnosti, kterou čas vnímají.¹⁰⁰ Jelikož tvrdí, že paměť mají i jiní živočichové, vyplývá z toho, že i poznávání času není pouze lidskou záležitostí.¹⁰¹

⁹⁵ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 53

⁹⁶ ARISTOTELÉS. *Phys.*, IV, 14, 223b 18-23

⁹⁷ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 53

⁹⁸ Tamtéž, str. 54

⁹⁹ Tamtéž, str. 55

¹⁰⁰ ARISTOTELÉS. *Par. nat.*, 449b 37-39

¹⁰¹ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 56

Jiní živočichové podle Aristotela vnímají čas tak, že rozlišují mezi vjemy ze své paměti od vjemu současného (rozeznávají dřívější od přítomného). Akorát neumí zpřítomnit průběh času tak, aby mohl být čas měřen a počítán. Přisuzovat dějům dané časové určení umí pouze člověk díky rozumu a řeči. Poznávat ale můžeme i děje, které se již staly v minulosti, i ty které se neodehráli a ani třeba nikdy neodehrají. Ve smyslu permanentní kvantity se čas odehrává pouze v mysli člověka (rozumné bytosti). Jinak čas existuje jen jako stále se měnící přítomnost, ve které se sjednocuje proměnlivost a trvání přirozené jsoucího.¹⁰²

¹⁰² MRÁZ. Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 58

5. SMYSLOVÉ VNÍMÁNÍ A DUŠE V ARISTOTELOVĚ FILOSOFII

Aristoteles tak musí uznat, že kdyby neexistovali bytosti schopné vnímat, neexistovalo by nic, ani vnímané podoby věcí (vjemy). Toto tvrzení je ale podle Aristotela nemožné, protože by stále existovala jsoucna (jinak nositelé vnímaných tvarů), která by vjemy působila. Koncepce Aristotelovi filozofie je založena na přesvědčení, že vše obecné existuje jen v jednotlivém, netvoří žádnou samostatnou říši, oddělenou od světa, vnímatelného smysly. Podle Aristotela veškeré poznání vychází ze smyslových údajů, „bez vnímání nemůže nikdo nic poznat ani chápat“, to však vede k závěru, že pravdivost poznání je nutně závislá na spolehlivosti smyslů, a to bylo pro Aristotela otázkou, jíž musel věnovat pozornost. Již dříve se v řecké filozofii objevovali myšlenky, poukazující na slepou důvěru ve smysly, snižovali význam smyslových údajů, a to i přes to, že v běžném vědomí převládalo přesvědčení, že předměty jsou právě takové, jak se člověku jeví.¹⁰³

5.1 NÁZORY VYCHÁZEJÍCÍ Z DALŠÍCH FILOSOFICKÝCH SMĚRŮ

Řecká filozofie však od svých počátků vycházela z toho, že za proměnlivou smyslovou podobou světa se skrývá hlubší, pravá skutečnost, přístupná pouze rozumu. Podle eleátů pravdu jediného skutečného, neměnného bytí lze poznat jen rozumem, kdežto veškeré rozdíly a proměny vnímané našimi smysly jsou pouhým zdáním. Filozofický směr řeckých atomistů uznával jediné jsoucno v pravém smyslu slova nedělitelné částice, lišící se jen velmi málo od sebe, především tvarem a velikostí. Většina smyslových kvalit není přímo vlastnostmi vnímaných předmětů, ale vzniká až ve vnímající bytosti působením atomů na příslušná čidla. I podle Platóna lze skutečné jsoucno – v tomto případě neměnné ideje, na nichž závisí smysly vnímatelný svět – poznat jen rozumem. Přesto však smyslové údaje považuje za potřebné, i když ne zcela spolehlivé pro poznání. Protágoras, jeden ze sofistů poukazoval na zkušenost, kdy se stejné věci jeví různým lidem jinak, nebo i témuž člověku v různé době a jiné situaci.¹⁰⁴

¹⁰³ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filozofii*, str. 15

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 15-17

5.2 SLOŽKY DUŠE A FUNKCE SPOLEČNÉHO SMYSLU

Smyslovému vnímání věnuje Aristotelés pozornost v řadě svých spisů (O duši, Malá přírodovědná pojednání a také IV. kniha Metafysiky). Při snaze o vysvětlení Aristotelových názorů na smyslové vnímání se z pravidla vychází jen z několika kapitol druhé a třetí knihy spisu O duši. Tak však zůstávají některá závažná pojetí Aristotelova vnímání nedocněna a skryta. Proto je třeba sledovat obsahové souvislosti mezi jednotlivými Aristotelovými výklady problematiky vnímání. Schopnost smyslového vnímání označuje Aristotelés za projev vyšší složky duše (duše vnímavé), kterou se liší živočichové od rostlin. Rostliny mají pouze nejnižší základní složku duše (duše vyživovací a plodivá). Vnímání je podle Aristotelova výkladu jakýmsi druhem kvalitativní změny, k němuž dochází, když nějaká skutečná věc působí svými vlastnostmi buď přímo (u hmatu), nebo přes vhodné prostředí (u zraku a sluchu- vzduch nebo voda) na příslušné smyslové ústrojí. Tyto vlastnosti nazývá vnímatelnými tvary. Při vnímání přijímá příslušné smyslové ústrojí vnímatelný tvar věci, oproštěný od její látky, a předává ho do „počátku“ všech smyslů (dále je nazýván „společným smyslem“).¹⁰⁵

Více smyslů podle Aristotela máme právě proto, abychom mohli poznávat vlastnosti společné a to pohyb, velikost nebo počet. Pokud je možné, aby jeden smysl byl zaměřen jak na vidění, tak zároveň na to jakou má předmět barvu, mohlo by to znamenat, že pro jeden předmět, jsou dva smysly, nebo sám zrak by byl předmětem tzv. společného smyslu.¹⁰⁶

Vnímatelné tvary dělí Aristotelés na vlastní předměty jednotlivých smyslů, společné předměty, a předměty, vnímané „mimořádně“.¹⁰⁷ Zkoumané předměty vnímáme sami o sobě, jiné pouze okrajově, na pozadí zkoumaného předmětu.¹⁰⁸ Vlastním předmětem je ten, který nemůžeme postřehnout jiným smyslem a nemůžeme se v něm mýlit (barva je určována zrakem, tón sluchem...)¹⁰⁹

¹⁰⁵ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 18-19

¹⁰⁶ ARISTOTELÉS. *De an.* III, 1, 425b5-10?

¹⁰⁷ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 20

¹⁰⁸ ARISTOTELÉS. *De an.*, II, 6, 418a 9-13

¹⁰⁹ Tamtéž, 418a 14-20

Společné jsou pak pohyb, klid, číslo, tvar a velikost, nejsou vlastní žádnému ze smyslů, jsou všem společné (pohyb lze vnímat jak hmatem i zrakově).¹¹⁰ Důležitou roli při vnímání jednotlivých druhů předmětů pak hraje již zmiňovaný společný smysl, který přijímá podněty z jednotlivých smyslových ústrojí a je zodpovědný za to, že vnímající bytost si uvědomuje své vjemy a své vnímání.¹¹¹ Jeho dalším úkolem je porovnávat údaje jednotlivých smyslů. Plnění tohoto úkolu u lidí i mnoha jiných živočichů zajišťují dva velice důležité projevy společného smyslu paměť a obrazivost.¹¹²

5.2.1 PAMĚŤ

Paměť a pamatování uvádí Aristotelés do souvislosti převážně s lidskou duší.¹¹³ Ve spise O paměti a rozpomínání zahrnuje tři schopnosti duše: paměť (týká se minulého), vnímání (týká se přítomnosti) a doufání (týká se budoucnosti). Paměť je na rozdíl od rozpomínání, které je schopností a činností ducha spíše vlastností a obojí chápe jako něco tělesného.¹¹⁴

Vysvětluje princip paměti v souvislosti s časovou osou a poukazuje na její nespolehlivost. Paměť jako taková je vlastní pouze živočichům, kteří vnímají čas a pamatují si vnímané skutečnosti, nemusí to tedy nutně být lidské bytosti, ty nad to mají ještě myšlení a mínění.¹¹⁵ Paměť totiž funguje jako otisk vjemu (podobně jako pečetění prstenem), proto paměť podléhá i citovému vzrušení a různým hnutím, někdy se proto nevytvoří dostatečně trvalý otisk a pak se mluví o špatné paměti.¹¹⁶ Vzpomínání není ani znovunabytí ani získání paměti, protože kdykoliv se někdo něčemu poprvé naučí nebo to zažije, nenabývá o tom paměť znovu, protože tu předtím žádná nebyla; ani ji hned od počátku nezískává. Pokud se znovu v mysli objevuje něco, co tu již bylo dříve, je pravděpodobné, že se jedná o vzpomínku.¹¹⁷

¹¹⁰ ARISTOTELÉS. *De an.*, II, 6, 418a 14-20

¹¹¹ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 20

¹¹² Tamtéž, str. 21

¹¹³ ARISTOTELÉS. *Par. nat.* II, 1, 449b 7-10

¹¹⁴ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, str. 146

¹¹⁵ ARISTOTELÉS. *Par. nat.*, II, 1, 449b 37-39, 450a 23-25

¹¹⁶ Tamtéž, 450a 45 – 450b 6

¹¹⁷ Tamtéž, 451a 30-34

Vzpomínky se dostavují, když v mysli vzniká po jednom pohybu přirozeně pohyb jiný, při vzpomínání se snažíme dopátrat celé posloupnosti odpovídajících pohybů, vycházíme v myšlenkách od nynějšího okamžiku, nebo něčeho podobného co s tímto souvisí.¹¹⁸

5.2.2 OBRAZIVOST

Druhým z projevů společného smyslu je obrazivost, která spočívá v opětovném uskutečňování zapamatovaných vjemů, a to bez přítomnosti a působení vnímané věci na způsob představy.¹¹⁹

Podle Aristotela je duše určena místním pohybem a myšlením a také rozeznáváním a vnímáním. A tak tvrdí, že myšlení a poznávání je vlastně také vnímáním. Podle Empedokla a Homéra je myšlení něčím tělesným stejně jako vnímání. Aristotelés pak ale hovoří o tom, že by se měli zmínit o klamu, ve kterém člověk prožije většinu života.¹²⁰ Vnímání a poznávání není totéž, stejně tak jako ani myšlení a vnímání. Myšlení je buď správné, když se projevuje jako rozumnost, vědění a pravdivé mínění, nebo nesprávné, když se projevuje opačně. Obrazivost přichází kdykoliv chceme (když něco vystavíme našemu zraku), ale mínění nelze provádět kdykoliv a je jen buď správné, nebo nesprávné. Mínění má ale také různé druhy a to domněnku a rozumnost a jejich opak.¹²¹

Obrazivost ale nemůže být smyslem, tím je pouze mohutnost nebo činnost (zrak, skutečné vidění), ale něco se může zjevovat ve snu, i když žádný z těchto smyslů není přítomen. Smysly jsou také na rozdíl od obrazivosti něco stálého.¹²² Obrazivost nepostihuje vždy pravdu jako např. vědění nebo rozum, protože představy mohou být klamné, ale ten kdo má nějaké mínění, má také víru v něj.¹²³

¹¹⁸ ARISTOTELÉS. *Par. nat.*, II, 2, 451b15-16, 451b 24-26

¹¹⁹ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 21

¹²⁰ ARISTOTELÉS. *De an.* III, 3, 427a 17-21, 427a 28-30, 427b 1-3

¹²¹ Tamtéž, 427b 8-11, 427b 15-26

¹²² Tamtéž, 428a 5-9

¹²³ Tamtéž, 428a 19-22

Představa není pak sjednocením mínění s vjemem ani mínění vjemem způsobené a také ani spojením vjemu a mínění. Je ale možné mít klamnou představu o něčem, o čem máme dobré mínění (slunce se nám jeví malé i když víme, že je větší než země). Představa je také druhem pohybu, který nevzniká bez vjemu, vzniká v bytosti vnímající a týká se předmětu vnímaného. Tento pohyb není možný bez vnímání ani u nevnímajících bytostí.¹²⁴

5.2.3 ROZUM

Lidé jako bytosti obdařené nejvyšší složkou duše (rozumem), mohou při srovnávání údajů jednotlivých smyslů (vnímání předmětů druhého a třetího druhu), využít i činnosti rozumu a jejich výsledků v první řadě mínění. To shrnuje určitou zkušenost o dané věci.¹²⁵ Rozum je přístupný ke smyslovým vjemům, ale musí být schopen pro správné poznání oddělit a odmítnout vše nepatřičné, co se k vjemům připojuje. Poznat skutečnost, aby vzniklo nějaké vědění, může až rozum, který v představách věcí postihuje jejich myslitelné tvary. Rozumem duše nazýváme to, čím duše myslí a soudí, to znamená, že ve skutečnosti není ničím, dokud nemyslí. Čím intenzivněji rozum pracuje, tím lépe a snáze chápe, na rozdíl od smyslů, které při přetížení nedokážou fungovat dobře. To napovídá, že smyslové vnímání je spojeno s tělem, kdežto rozum duše je od něj oddělen.¹²⁶ Rozumové poznání je přímo závislé na představách, které jsou pro rozum jakýmsi vjemem. Tím je závislé i na vnímání, ale jen rozumové poznání dokáže postihnout ve smyslové podobě věci rozdíly. Poznáním těchto rozdílů vzniká podle Aristotela teoretická a praktická moudrost. Proto Aristotelés v některých místech svých výkladů zřetelně rozlišuje mezi poznáváním (praktickým nebo teoretickým) a vnímáním.¹²⁷

Podle učení Anaxagora je rozum něco jednoduchého a neměnného a nemá s ničím nic společného. Vzhledem k tomu, že podle Aristotela pro fungování rozumu je třeba jedna část činná a druhá trpná, není jeho výklad správný.¹²⁸

¹²⁴ ARISTOTELÉS. *De an.*, III, 3, 428a 25-30, 428b 3-6, 428b 11-16

¹²⁵ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 22

¹²⁶ ARISTOTELÉS. *De an.*, III, 4, 429a 15-25, 429b 1-7

¹²⁷ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 22

¹²⁸ ARISTOTELÉS. *De an.*, III, 4, 429b 23-28

Ke snazšímu pochopení rozumu dojdeme, představíme-li si ho jako desku, na které ve skutečnosti není nic napsáno.¹²⁹ Tedy podobně jako Démokritos přirovnává naše smysly k voskovým destičkám, do nichž své tvary vtiskuje vnější realita. Podle toho tedy smysl umí přijímat smyslové tvary bez látky (jakože vosk přijme znak prstenu bez železa). Zastával však možnost vnímat a poznat určitost neboli tvar, jenž činí danou věc právě tou věcí (tvar nějakého předmětu) Data z naší smyslové zkušenosti jsou hybným činitelem činnosti rozumové.¹³⁰

„Trpný rozum je schopnost živé bytosti, bez něj není bytost schopna myslet (je pevně spojen s tělem a je tudíž smrtelný. Činný rozum je oddělen od těla, je neměnný a nesmíchaný a jeho podstatou je skutečná činnost.¹³¹ „*Činná stránka jest totiž vždycky vyšší než stránka trpná a hybná příčina hodnotnější než látka.*“¹³²

Ve II. a III. knize Aristotelově spisu O duši je výklad o významu smyslových údajů pro poznání, které je výsledkem kritického uvažování. Důvěra ve smysly v jeho teorii vychází ze zkušenosti a je vysvětlována skrze obecné filozofické principy. V dalších částech spisu O duši sice uznává Aristotelés, že vjemy společných předmětů se liší od skutečných vlastností dané vnímané věci a je jen logické, že potom naše představy o předmětech a mínění o nich mohou být klamné. Přesto však tvrdí, že díky rozumu lze rozeznat, co je v nich pravdivé a co mylné.¹³³

¹²⁹ ARISTOTELÉS. *De an.*, III, 4, 429b 28-34, 430a1

¹³⁰ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, str. 140

¹³¹ ARISTOTELÉS. *De an.*, III, 5, 430a 15-18

¹³² Tamtéž, 430a 18-20

¹³³ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 23

5.3 SPOLEHLIVOST SMYSLOVÉHO VNÍMÁNÍ

Poněkud složitější je Aristotelův výklad o povaze a spolehlivosti smyslových údajů o „vlastních předmětech“ jednotlivých smyslů. Podle Aristotelovy teorie nemůže vzniknout žádný problém, dokonce v několika místech spisu *O duši* konstatuje, že smysly se v tomto případě nemohou mýlit.¹³⁴

Je zřejmé, že ve svých dalších úvahách opravuje své názory na vnímání „vlastních předmětů“ smyslů a zřetelně toto spatřujeme v několika úsecích *Malých přírodovědných pojednání*. Text druhé kapitoly III. knihy spisu *O duši* poukazuje na to, že po vzniku démokritovského atomismu již v řecké filosofii nebyla možná naivní důvěra ve smysly. Ve své práci zkoumá Aristotelés názory atomistů (dřívějších badatelů o přírodě) a to jejich tvrzení, že bílé nebo černé, není ničím bez zraku, stejně jako chutnatelné není ničím bez chuti. Pracuje přitom s dvojicí pojmů, patřících k hlavním výkladovým principům jeho filozofie. Jsou to pojmy možnosti a skutečnosti. Pokud jde o možnost, odmítá Aristotelés názor atomistů, pokud však jde o skutečnost, připouští jejich mínění.¹³⁵

Lze to vysvětlit asi takto: vnímatelné tvary, pokud nejsou vnímány, jsou jen možností (pouhou schopností věci působit na příslušný smysl). Smysl pokud právě neuskutečňuje vnímání, je zase jen schopností vnímající bytosti, nechat na sebe působit vnímatelný tvar. Setkají-li se obě tyto schopnosti a tím se i uskutečňují, uskutečňuje se vnímatelný tvar ve své smyslové podobě. Otázkou je, do jaké míry se liší smyslová podoba vnímatelného tvaru a její zdroj ve vnímané věci. Aristotelés jistý rozdíl v tomto případě připouští.¹³⁶

¹³⁴MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 23

¹³⁵Tamtéž, str. 24

¹³⁶Tamtéž, str. 24-25

5.3.1 ZRAK

Prvním ze smyslů, kterým se Aristotelés ve své práci zabývá, je zrak.¹³⁷ Fungování smyslu zraku je podmíněno světlem. Světlo je něco průhledného, viditelného nikoliv samo o sobě, nýbrž až účinkem cizí barvy.¹³⁸ Barvu považuje za jakéhosi „hybného činitele“, hlavní vlastností barvy je to, že působí na světlo a to díky němu může působit na naše zrakové ústrojí. Z toho jasně vyplývá, že barvu nelze vidět bez světla a barvu každého předmětu lze vidět pouze ve světle. Barva bez světla je tak pouze nepřítomností určité věci.¹³⁹ Nepřítomností světla je tma (průhlednost světla bez přítomnosti ohně případně něčeho takového není viditelná).¹⁴⁰

Právě touto myšlenkou o „průzračnosti prostředí, vzduchu, popírá Empedokleovu teorii, že světlo stejně jako zvuk má určitou rychlost, kterou v případě světla nelze postřehnout.¹⁴¹

V tomto se mýlil Empedoklés, který učil, že světlo má místní pohyb a šíří se mezi zemí a oblohou aniž ho pozorujeme. V malé vzdálenosti by totiž tento pohyb mohl zůstat nepozorován, ale jeho šíření v prostoru od východu až k západu takto není možné.¹⁴² Vyvrací to tudíž Démokritovu tezi, že předměty by bylo možno zřetelně vidět i na velkou vzdálenost, pokud by prostředí bylo prázdné.¹⁴³ Světlo jako takové funguje jako přenašeč barvy, jeho pomocí vzniká prostřednictvím dráždění smyslu smyslový vjem.¹⁴⁴ Otázka rozdílu mezi smyslovou podobou vnímatelného tvaru a jejím zdrojem přiměla Aristotela k obměně výrazů, které v této souvislosti používá. Nemluví již o přijímání tvaru smyslovým ústrojím, ale o tom, že smyslové ústrojí se tvaru „připodobňuje.“¹⁴⁵

¹³⁷ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 26

¹³⁸ ARISTOTELÉS. *De an.*, II, 7, 418b 3-6

¹³⁹ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 26

¹⁴⁰ ARISTOTELÉS. *De an.*, II, 7, 418b 18-19

¹⁴¹ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, str. 146

¹⁴² ARISTOTELÉS. *De an.*, II, 7, 418b 20-27

¹⁴³ Tamtéž, 419a 15

¹⁴⁴ Tamtéž, 419b 15-18

¹⁴⁵ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 26

5.3.2 SLUCH

Dalším smyslem, kterému se ve své knize Aristotelés věnuje, je sluch. Ten je u lidí podmínkou schopnosti učení, prostřednictvím řeči sluch přispívá podle Aristotela k rozvoji myšlení.¹⁴⁶ Sluchovým vjemem je zvuk, ten dělíme na skutečný a možný. Skutečný zvuk vzniká obvykle nárazem dvou předmětů o sebe, je tedy zřejmé, že zvuk nemůže vzniknout jen u jednoho předmětu. Podmínkou zvuku je přítomnost vzduchu, který po nárazu odolá a nerozptýlí se (zvuk vznikne při úderu paličkou na pevnou plochu, nevznikne však úderem paličky do sypajícího se písku. Ozvěna je pak odrazem zvuku v nějakém uzavřeném prostoru nebo nádobě. Prázdno je hlavní příčinou, že slyšíme, protože vzduch se zdá být něčím prázdným a působí, kdykoliv je souvisle a jednotně uveden do pohybu, že slyšíme.¹⁴⁷

Za zvukné tedy můžeme považovat to, co dovede souvisle pohybovat soustředěným vzduchem až k čidlu sluchu. Vzduch sám o sobě je snadno rozptýlitelný a nezvukný, pokud však zabráníme jeho rozptýlení, stane se jeho pohyb zvukem.¹⁴⁸

K upřesnění rozdílů ve zvucích pak používáme vlastnosti hmatných předmětů (ostrý, tupý, vysoký, hluboký) Hlas je jistým druhem zvuku oduševněné bytosti. Mnozí živočichové hlas nemají.¹⁴⁹ Ten totiž vzniká nárazem vzduchu o tzv. průdušnici, a tu někteří živočichové nemají. Princip hlasu dokazuje to, že když vdechujeme nebo vydechujeme, nemůžeme mluvit. Mluvíme pouze při zadržení dechu, kdy rozpohybujeme vzduch, který naráží na průdušnici a vyvolává zvuk.¹⁵⁰

¹⁴⁶MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 29

¹⁴⁷ARISTOTELÉS. *De an.*, II, 8, 419b10-13, 20-25

¹⁴⁸Tamtéž, 419a 32-420a 3-5

¹⁴⁹Tamtéž, 420b 5-7

¹⁵⁰ARISTOTELÉS. *De an.*, II, 8, 420b27-328, 420b 33-421a 2

5.4 VNÍMÁNÍ Z JINÉHO POHLEDU

Aristotelés je přesvědčen, že smyslové údaje zpracovává vnímající bytost spolehlivě, a že si je vědoma rozdílů skutečných věcí a jejich vlastností. A to platí i o vjemech vlastních předmětů u jednotlivých smyslů. Důvěra ve smyslové údaje však do jisté míry působí problémy, když se v několika spisech Malých přírodovědných pojednání začne zabývat smyslovým vnímáním z jiných hledisek. Původně ve spise O duši Aristotelés uvažoval o vnímání a myšlení, jako o duševních procesech, přičemž vycházel především z běžné zkušenosti a také názorů svých předchůdců. Běžnou zkušenost zkoumal a vysvětloval pomocí řady základních pojmů a principů své filozofie.¹⁵¹ Aristotelés stanovuje obecný pojem (princip života) a to ten, že duše je první skutečností přírodního, ústrojného těla a je tedy neoddělitelná od těla.¹⁵²

Své rozbory ze spisu O duši v Malých přírodovědných pojednáních zkoumáním doplňuje o tělesné stránky duševních procesů, zvl. vnímání obrazivosti, paměti, snů a některých dalších. Při tom se opírá o výzkumy anatomie a fyziologie živočichů. V kapitole O vnímání a vnímatelném shrnuje závěry, k nimž došel ve spisu O duši. Zdůvodňuje zde svoji důvěru ve spolehlivost smyslových údajů.¹⁵³ Aristotelés tvrdí, že úkolem smyslů u živých bytostí je orientace v každodenním životě a zachování života. Tím, že smysly svoji funkci plní, dostatečně dokazuje, že nás v tomto naše smysly neklamou (a tento jeho důvod je vlastně stejný jako u Descartea o 2 tisíce let později).¹⁵⁴

5.5 PROPOJENOST SMYSLOVÉHO VNÍMÁNÍ A TĚLA

Přesto, že ve své době neměl Aristotelés dostatečnou představu o fungování smyslů v závislosti na vyšší nervové soustavě (centru společného smyslu), pokouší se o popis fyziologické stránky činnosti smyslů a zkoumání stránky tělesné.¹⁵⁵

¹⁵¹ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 27-28

¹⁵² ARISTOTELÉS. *De. an.*, II, 1, 412a 27-412b 8

¹⁵³ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 28

¹⁵⁴ Tamtéž, str. 29

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 29

Pokud má vnímání svoji tělesnou stránku, tak i vjem je určitým způsobem vázán na tělo vnímající bytosti. Ve spise O duši se zmiňuje o tom, že smyslové ústrojí přijímá vnímatelný tvar věci i bez látky, ale neznamená to, že tvar není v našem vjemu s látkou vůbec spojen.¹⁵⁶ Látka je právě tehdy poskytována určitými částmi těla vnímající bytosti. Mezi tyto části patří čidla jednotlivých smyslů, a ústrojí společného smyslu i složka umožňující přenos podnětů mezi nimi. Podle Aristotela je jí u krevnatých živočichů krev. Propojenost mezi vnímáním a tělem vnímající bytosti má za výsledek to, že vjemy „společných předmětů smyslů“ se plně neshodují se skutečnými vlastnostmi věci (jako příklad uvádí zrakový vjem velikosti předmětu, který ale svojí velikostí přesahuje schopnost vnímání bytosti vnímající). Aristotelés tvrdí, že je věrohodnost smyslů zachována tak, že smyslové údaje zachovají stejný poměr mezi velikostmi a je shodný s poměrem věcí vnímaných ve skutečnosti, které mohou být korigovány údaji dalších smyslů a myšlením.¹⁵⁷

Za důležité považuje rozumové uchopení předmětu, což poskytuje východisko k rozumovému poznání i tehdy, kdy se smyslová podoba věci neshoduje plně s jejími skutečnými vlastnostmi.¹⁵⁸

Aristotelés uvádí, že přenos podnětů ze smyslových čidel do centra společného smyslu je tělesným procesem a tělesná látka umožňující tento přenos i aktualizování představ, snadno podléhá působení různých podnětů. Tak lze podle toho Aristotela vysvětlit nejen vznik snů, ale také klamů (v jevech a představách). Jako příklad uvádí Aristotelés přetrvání některých vjemů i po jejich skončení (pokud jsou dostatečně intenzivní) anebo objeví-li se ve změněné podobě (např. efekty objevující se po pohledu do prudkého světla, když poté zavřeme oči).¹⁵⁹

¹⁵⁶ ARISTOTELÉS. *De an.*, II, 12, 424a 17-19

¹⁵⁷ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 30-31

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 31-32

¹⁵⁹ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 31-32

5.5.1 SPÁNEK

V Malých přírodovědných pojednáních se věnuje vysvětlení podstaty spánku a bdění a jejich vzájemné souvislosti a následně i oblasti jejich výskytu v přírodě. Zamýšlí se, jsou-li vlastní duši nebo tělu, nebo zda jsou společné oběma, a proč náleží pouze živočichům. Zkoumá důvod spánku a bdění a jejich závislosti na smyslech.¹⁶⁰ Aristotelés tvrdí, že ve spánku není smyslové vnímání a z toho pramení otázka po smyslu, kterému lze spánek přiřadit. Tento smysl by měl podle něj být všem živočichům společný, a proto zmiňuje hmat.¹⁶¹ Ve své teorii se zmiňuje o příčinách a vzniku spánku. Ten připisuje výparům vznikajícím v těle po jídle, nebo po namáhavých činnostech, kdy se obvykle dostavuje potřeba spánku.¹⁶² Za příčinu spánku označuje tedy odezvu, vyvolanou tělesnou látkou, když působením přirozeného tepla stoupá v těle vzhůru a hromadí se u prvního smyslového ústrojí.¹⁶³ Spánek se projevuje strnutím prvního smyslového ústrojí, a to do té míry, že nemůže být činné. Tento úkaz se dostavuje nutně za účelem zachování života.¹⁶⁴

5.5.2 SNY

Po předchozím výkladu obrací svoji pozornost ke zkoumání snu a pokouší se určit, ve které části duše se objevuje. Vysvětluje, že snění nevzniká působením na naše smysly, ty jsou v době spánku na rozdíl od bdělého stavu nečinné. Aristotelés hledá odpověď na to otázku, je-li možné, že jsou naše smysly během spaní drážděny jinak než v bdělém stavu a jestli toto dráždění smyslů nevyvolává právě tyto sny.¹⁶⁵

¹⁶⁰ ARISTOTELÉS. *Par. nat.*, III, 1, 453b 13-15,

¹⁶¹ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, str. 146

¹⁶² ARISTOTELÉS. *Par. nat.*, III, 3, 456b 40

¹⁶³ Tamtéž, 457b 24-26

¹⁶⁴ Tamtéž, 458a 31-36

¹⁶⁵ ARISTOTELÉS. *Par. nat.*, IV, 1, 458b 2-11, 459a 1-3

Vrátíme-li se tedy k tématu klamů ve vjemech „vlastních předmětů“ smyslů, musíme přihlédnout i k dalšímu vlivu, působícímu na naše smysly.¹⁶⁶ Odmítá, že by sny měli božskou příčinu a tvrdí, že jsou příčinou nebo částečně skutečností.¹⁶⁷

Aristotelés právě tvrdí, že spojitost tělesných procesů a vnímání má za příčinu to, že vnímatelné tvary jsou ovlivňovány jak fyzickými tak i psychickými stavy vnímajícího (choroby, emoce). Proto někdy společný smysl nezvládá sám o sobě posoudit představy a vjemy, takže tuto roli přebírá rozum (nejvyšší složka duše).¹⁶⁸ Ke klamu podle Aristotela může docházet hlavně u představ, a proto rozlišuje mezi vnímáním věcí a jejím jevem jakožto projevem obrazivosti. Hovoří také o tom, že vjemy stejného předmětu se mohou lišit i přesto, že má podoba „vnímatelného tvaru“ vždy vlastní určitost (jednou se nám zdá víno sladké, pak jako nesladké, ale nikdy obojí zároveň). Smyslová podoba předmětu (svébytná složka vnímání) tak nemusí být shodná se zdrojem ve skutečnosti. Rozum podle Aristotela může pozorováním, ověřováním a posuzováním údajů získat poznatky o tom, jaká je skutečnost.¹⁶⁹ Říká tedy, že to co je ve věcech trvalé a obecné (neboli skutečnou určitost) lze poznat pouze rozumem. Smyslové podoby věcí by totiž neexistovali bez bytostí vnímajících. Obnovená důvěra ve smyslové vnímání tak poskytuje tomuto uvažování nová vodítka a považuje ho za nejvyšší projev rozumu.¹⁷⁰

K předmětu své „první filosofie“ za nejjistější počátky veškerého usuzování považuje zásadu sporu a vyloučeného třetího. Tyto principy a jejich platnost lze dokázat pouze nepřímou a to odhalením absurdních důsledků jejich nerespektování. Kriticky rozebírá stanoviska řeckých filozofů, kteří popírali platnost obou těchto zásad a zdrojem této kritiky je především to, že tito myslitelé uznávali jako jsoucí pouze smyslové podoby věcí, jejichž povaha je velmi neurčitá. Aristotelés tvrdí, že smyslová podoba jsoucna se odehrává ve vnímající bytosti, působením části vnímaných věcí na smyslová ústrojí.¹⁷¹

¹⁶⁶ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 33

¹⁶⁷ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, str. 146

¹⁶⁸ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 33

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 35

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 36-37

¹⁷¹ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, str. 39

6. ZÁVĚR

Aristotelovo pojetí přírody je ve srovnání s filosofickými teoriemi jeho předchůdců revoluční převážně v tom, že staví na důvěře ve smysly a svoji filosofii zakládá na smyslovém poznání. Vycházel převážně z filosofických myšlenek svých předchůdců, zkoumal je, kritizoval a doplňoval. Aristotelés byl významným vědcem své doby, dodnes uznávaným filozofem, ze kterého vychází mnoho současných autorů - filozofů.

Aristotelovo pojetí přírody je jen jedním z mnoha témat, kterým se ve své filosofii zabývá, a jeho závěry jsou v mnohém platné dodnes. Jeho život i dílo byli pevně spjaty se společenským děním. Významně ho ovlivnila pozice vychovatele mladého Alexandra Makedonského, ale také konec jeho vlády. Aristotelovi znalosti byly velmi pokrokové i přesto, že psal bez potřebných vědeckých znalostí. Jeho knihy byly psány zdánlivě složitě. Vzhledem k tomu, že Aristotelés používá pojmy, pod kterými ukrývá složitější informace či vjemy. Některá jeho tvrzení, by se dala vyložit několika možnými způsoby a každý si v jeho dílech může najít něco pro sebe samého.

Veškerá Aristotelova díla a celá jeho filosofie souvisejí a vzájemně se doplňují. Jednotlivá témata nelze od sebe oddělit, jelikož, kde jedno končí, druhé téma začíná. Přihlédneme-li k jakémukoli tématu této práce, vždy se objeví společné tématu pohybu. Pohyb je podmínkou vzniku zániku, změny, částečně je zodpovědný i za smyslové vnímání a pohybem na časové ose lze vysvětlit plynutí času. Aristotelés stále rozšiřoval svá díla o nové myšlenky, vracel se i k již uzavřeným tématům. Sám Aristotelés připouštěl, že mnohé jeho teze zůstávají otevřené pro příští filosofy. Jak dlouhá staletí ukázala, některé z jeho tezí potvrdili, ale některé na potvrzení své platnosti teprve čekají. Přínosným poznatkem v této práci byla myšlenka, která objasňuje fungování smyslů a rozumu: a to znamená, že přetížené smysly nefungují plnohodnotně, zatímco rozum neustálým zatěžováním funguje lépe a vede k jasnějšímu chápání.¹⁷² Vyspělost lidské společnosti unavila smysly natolik, že jsou omezené ve své funkci a nejsou natolik spolehlivé, jako tomu bylo v dřívějších dobách, kdy byly smysly zodpovědné za přežití. Jejich úkol převzal rozum, který je zodpovědný za pokrok lidstva, ale i přesto dokáže podlehnout původním pudovým smyslům.

¹⁷² ARISTOTELES, *De an.*, III, 4, 429b

7. SEZNAM ZKRATEK DĚL ARISTOTELA

De gen. et. cor. *De generatione et corruptione*

De an. *De anima*

Phys. *Physica*

Par. nat. *Parva naturalia*

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

ARISTOTELÉS. Člověk a příroda. Přeložil Antonín Kříž, k vydání připravil Milan Mráz. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1984. 417 s.

ARISTOTELÉS. O vzniku a zániku, přel. A. Kříž a A. Mráz, in: Aristotelés, Člověk a příroda, 1984, Praha

ARISTOTELÉS. O duši, přel. A. Kříž a A. Mráz, in: Aristotelés, Člověk a příroda, 1984, Praha

ARISTOTELÉS. Malá přírodovědná pojednání, přel. A. Kříž a A. Mráz, in: Aristotelés, Člověk a příroda.

ARISTOTELÉS. Fyzika. Přeložil a poznámkami opatřil Antonín Kříž. 2. vyd. Praha: Petr Rezek, 2010. 365 s. ISBN 80-86027-31-7.

ARISTOTELÉS. O duši. 2. nezm. vyd. Praha: Petr Rezek, 1995. 297 s. ISBN 80-901796-4-9.

ARISTOTELÉS. O nebi: o vzniku a zániku. Přeložil Miloslav Okál. 1. vyd. Bratislava: Pravda, 1985. 275 s.

ARMSTRONG, Arthur Hilary. Filosofie pozdní antiky: od staré Akademie po Jana Eriguenu. Z anglického originálu ... přeložil Martin Pokorný. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2002. 475 s. ISBN 80-7298-53-X.

GRAESER, Andreas. Řecká filosofie klasického období. Z německého originálu ... přeložil Miroslav Petříček. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2000. 445 s. ISBN 80-7298-019-X.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. Filosofie mezi mýtem a vědou: od Homéra po Descarta. 1. vyd. Praha: Academia, 2009. 471 s. ISBN 978-80-200-1789-5.

MACHOVEC, Dušan. Dějiny antické filosofie. 1. vyd. Jinočany: H & H, 1993. 187 s. ISBN 80-85467-62-3.

MRÁZ, Milan. Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2001. 63 s. ISBN 80-7007-142-7.

PATOČKA, Jan. Aristotelés: přednášky z antické filosofie. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1994. 128 s. ISBN 80-7021-067-2.

TRETERA, Ivo. Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi. 4. vyd. V Praze: Paseka, 1999. 374 s. ISBN 80-7185-243-0.

9. RESUMÉ

The goal of this thesis is to approach Aristotle's concept of nature as he was a recognized author of ancient philosophy. Methods of analysis and comparison were used during the processing of the bachelor's thesis by using primary and secondary literature. The author of this thesis deals with the natural philosophy and natural science topics of Aristotle's work and the significant aspects of his concepts.

Already in his time, Aristotle was a recognized thinker of ancient philosophy with an empirical focus. Even today he is a very significant philosopher, and the present-day scientists still confront themselves with his theses.

This work focuses on analyzing his works that are dedicated to natural science topics and the interpretation of the individual concepts in his work. The information sources of the author of this work were Aristotle's individual works related to nature topics.

Aristotle's concept of nature in comparison with the philosophical theories of his predecessors is revolutionary mainly because it's built upon trust in the senses, and he bases his philosophy on sensory knowledge. All of Aristotle's works and his entire philosophy relate to and complement each other. The individual topics can't be separated from each other because one begins where the other ends. Aristotle was constantly expanding his works with new thoughts, and he even came back to closed topics. Aristotle himself allowed for many of his theses to remain open for future philosophers.